

Οι σκιές της Ανατολής

*Η θάλασσα όντας βοά και κρούει σα θαλασσάκρια
στο νου μ' όνειρα [ξαν] έρχονται, σ' ομματόπα μ' τα δάκρυα
(Η θάλασσα όταν βοά και χτυπάει στην παραλία,
στο νου μου έρχονται όνειρα, στα μάτια μου μαύρα δάκρυα)
Τραγούδι του Στέφανου Χονδροματίδη*

Ο παππούς μου, ο Ανέστης, έλεγε πάντα πως η ψυχή του είχε μείνει στον Πόντο. Μπορεί να ζούσε στην Κοκκινιά, να έκανε παιδιά και εγγόνια, αλλά, όταν έκλεινε τα μάτια, άκουγε ακόμα το κύμα του Εύξεινου Πόντου να χτυπά τα βράχια της Τραπεζούντας.

Τον θυμάμαι τα βράδια, καθισμένο στην πολυθρόνα, να ξεδιπλώνει το κουβάρι των αναμνήσεων:

«Ήμουν 17 χρονών, σ' ένα πανηγύρι, καλοκαίρι του 1918, στο χωριό. Ο ήχος του κεμετζέ γέμιζε τον αέρα, τα κορίτσια χόρευαν, το φεγγάρι έλουζε τα πρόσωπά τους. Εκεί την είδα πρώτη φορά τη γιαγιά σου. Εκεί την αγάπησα. Πηγαίναμε στην Παναγία Σουμελά κάθε Κυριακή για τη λειτουργία· περίμενα πώς και πώς να πάρω το αντίδωρο από τον παπα-Θανάση και να τρέξω να το μοιραστώ μαζί της. Νύχτες απέραντες, ώρες ατέλειωτες μ' εκείνη στον νου μου. Αυτά τα μακριά λαμπερά μαλλιά, το πρόσωπο με τα ροδαλά μάγουλα, τα μάτια της τα καφετιά που με ταξίδευαν. Σκεφτόμουν το μέλλον μου μαζί της, τα παιδιά και το σπιτικό μας. Και σήμερα ακόμα μυρίζω στα μαλλιά της γιαγιάς σου θυμάρι, λεβάντα, αζαλέα¹ απ' τα βουνά μας. Ο Πόντος ολάκερος είναι χαραγμένος στο πρόσωπό της: οι δουλειές στο χωράφι, το μάζεμα των φουντουκιών με τον πατέρα, το τάισμα της γαϊδάρας, το θέρισμα του σταχιού, η μυρωδιά από τα πισιά² της γιαγιάς Ευδοξίας που μας έσπαγε τη μύτη, ο ήχος της καμπάνας το απόβραδο. Κοιτάω τον ουρανό και δοξάζω τον Θεό που έμαθα να χορεύω τον κότσαρη. Χέρια ψηλά, σαν ν' αγγίζουν τον ουρανό, τα πόδια στο έδαφος σαν να κατακτάς το χώμα που πατάς· η αγαπημένη γη του Πόντου... ΠΟΝΤΟΣ! 'εν' άστρον φωτεινόν, ο ψε, σήμερον και πάντα³», έκλεινε με τον αγαπημένο του στίχο.

¹ αζαλέα, η ποντική: Χαρακτηριστικό λουλούδι του Πόντου. Στον Πόντο το ονόμαζαν και το ονομάζουν κομάρ' ή τσιφίν'. Από αυτό παράγεται το μέλι που προκαλεί εμετό και άλλες παρενέργειες στον οργανισμό, το γνωστό παλαλόν μέλι ή ζαντόμελον, από το οποίο έφαγαν και δηλητηριάστηκαν οι στρατιώτες του Ξενοφώντα κατά την κάθοδο των Μυρίων.

² Προσκή γεμισμένα συνήθως με φέτα και ντομάτα

³ Τραγούδι του Πόντου

Το 1919, όταν ξέσπασε το μεγάλο κακό, εκείνος και η οικογένειά του ζούσαν ακόμα στα πατρογονικά χώματα. Τότε είδε για πρώτη φορά τον τρόμο στα μάτια της μητέρας του. Οι Τούρκοι έμπαιναν στα χωριά, έσφαζαν, έκαιγαν και ξερίζωναν. Οι φωνές των γυναικών, το κλάμα των παιδιών, ο βαρύς καπνός που έπνιγε τον ουρανό... όλα χαραχτηκαν μέσα του σαν πληγή που δε θα έκλεινε ποτέ. Η οικογένειά του, όπως χιλιάδες άλλες, αναγκάστηκε να πάρει τον δρόμο της προσφυγιάς. Δρόμος μακρύς, γεμάτος λάσπη, πείνα και θάνατο. Ο παππούς μου θυμόταν τη μικρή αδερφή του, την Ελένη, που δεν άντεξε την εξάντληση. Την έθαψαν πρόχειρα στην άκρη του δρόμου, χωρίς μοιρολόι, χωρίς ένα κερί να φωτίζει τη νύχτα της. Η μάνα του δεν ξαναμίλησε από εκείνη την ημέρα.

Όταν έφτασαν στον Πειραιά, ήταν σκιές του εαυτού τους. Τα ρούχα κουρέλια, το δέρμα τους χαραγμένο με πληγές, τα μάτια τους γεμάτα «γιατί». Γιατί μας έδιωξαν από την πατρίδα μας; Γιατί δε θα ξαναδώ το σπίτι μου; Γιατί να μην ξαναχορέψω στ' αγαπημένα μου βουνά; Η γη της Ιωνίας τούς έδιωξε με φωτιά και σπαθί και η Ελλάδα, η πατρίδα, τους κοίταξε με καχυποψία.

Στην Κοκκινιά βρήκαν λάσπη και περιφρόνηση. Ζούσαν σε παράγκες φτιαγμένες από ξύλα και τσίγκους, που έτρεμαν στον άνεμο και έσταζαν στη βροχή. Τα παιδιά αρρώσταιναν, οι γυναίκες ξαγρυπνούσαν δίπλα σε αρρώστους χωρίς γιατρούς, οι άντρες έφευγαν για το λιμάνι πριν ακόμα χαράξει. Δεν υπήρχε φαγητό για όλους. Δεν υπήρχε ζεστασιά, παρά μόνο στην ψυχή τους.

Όμως δε λύγισαν. Δεν μπορούσαν να λυγίσουν. Τα χέρια τους ήταν φτιαγμένα για δουλειά, η καρδιά τους για αγώνα. Δούλευαν από τα χαράματα μέχρι τη νύχτα, με αίμα και ιδρώτα, για να ορθώσουν ξανά τις ζωές τους από το τίποτα.

Και τις νύχτες, όταν το λιμάνι ησύχαζε, τα σοκάκια τους ζωντάνευαν με ήχους λύρας και τραγούδια που μιλούσαν για όσα είχαν χάσει. Οι φωνές τους ήταν πνιγμένες στον πόνο αλλά γεμάτες δύναμη. Γιατί ο Πόντιος μπορεί να έχασε τη γη του αλλά όχι την ψυχή του. Η γη που άφησαν πίσω, που δε θα ξαναδούν, τώρα κουβαλούσε το αίμα τους στις ρίζες της.

Και έτσι, μέσα από τις στάχτες, ξαναγεννήθηκαν. Από πρόσφυγες έγιναν εργάτες, έμποροι, καπετάνιοι, δάσκαλοι. Όμως, ακόμα και όταν η Ελλάδα τελικά τους αγκάλιασε, ακόμα και όταν οι παράγκες έγιναν σπίτια και οι δρόμοι τους πήραν ονόματα, δεν ξέχασαν ποτέ. Ο Πόντος ήταν μέσα τους. Και κάθε τραγούδι, κάθε χορός, κάθε λέξη στην ποντιακή διάλεκτο,

ήταν ένας τρόπος να ψιθυρίσουν στη χαμένη πατρίδα πως δεν την πρόδωσαν. Δεν την ξέχασαν. Και δε θα την ξεχάσουν ποτέ.

Χρόνια μετά, καθώς μου έλεγε την ιστορία του, έσφιγγε στο χέρι του ένα κομμάτι χώμα από τον Πόντο, φυλαγμένο σ' ένα μικρό πουγκί. «Αυτό εδώ είναι ό,τι μου απέμεινε. Όταν πεθάνω, να το βάλετε στον τάφο μου, να γυρίσω πίσω, έστω κι έτσι». Την ημέρα που τον θάψαμε, το χώμα του Πόντου έπεσε μαζί του στο φέρετρο. Και τότε, ένας δυνατός αέρας φύσηξε, σαν να ήθελε να πάρει την ψυχή του και να τη γυρίσει στα χαμένα του χώματα. Σαν να ήθελε να διαλύσει τις σκιές της Ανατολής, το σκοτάδι που τον συνόδευε και τον στοίχειωνε όσο ζούσε...

Οι συγγενείς πετούσαν λουλούδια· κοίταζα το χρυσαφένιο χρώμα τους θολωμένος· νομίζω τα λένε αμάραντα ή «δάκρυα της Παναγίας»... Για μια στιγμή μού φάνηκε, μπορεί όμως και να ήταν της φαντασίας μου, πως είδα μία μικρή εικόνα της Παναγίας να παρασέρνεται από τον άνεμο, να στροβιλίζεται, να λαμπυρίζει στον ήλιο και να πέφτει μαζί με τα άνθη πάνω στο φέρετρο. Να ήταν η Παναγία Σουμελά, που ήρθε να πάρει την ψυχή του πίσω στο μοναστήρι της; Γιατί όπως έλεγε πάντα, η καρδιά του είχε μείνει εκεί... Όσες σκιές κι αν έζησε, δεν έσβησαν τα φωτεινά βουνά του. Έτσι είναι μάλλον, η καρδιά ποτέ δεν ξεχνά.